

PAASTUAJA I PÜHAPÄEV AD 2020 1Ms 4:3–10¹ (Jk 1:12–15; Mt 16:21–23)

- 3 Ja mõne aja pärast juhtus, et Kain tõi ISSANDALE roohvri maaviljast,
4 ja ka Aabel tõi oma lammaste esimesest soost ning nende rasvast, ja ISSAND
vaatas Aabeli ja tema roohvri peale,
5 aga Kaini ja tema roohvri peale ta ei vaadanud. Siis Kain vihastus väga ja lõi pilgu
maha.
6 Ja ISSAND küsis Kainilt: «Mispärast sa vihastud? Ja mispärast sa pilgu maha lööd?
7 Eks ole: kui sa head teed, siis on su pilk tõstetud üles? Aga kui sa head ei tee, siis
luurab patt ukse ees ja himustab sind. Kuid sina pead tema üle valitsema!»
8 Ja Kain ütles oma vennale Aabelile: «Lähme väljale!» Ja kui nad väljal olid, tungis
Kain oma venna Aabeli kallale ja tappis tema.
9 Aga ISSAND küsis Kainilt: «Kus on su vend Aabel?» Ja tema vastas: «Ei mina tea.
Kas ma olen oma venna hoidja?»
10 Ja Tema ütles: «Mis sa oled teinud? Sinu venna vere hääl kisendab maa pealt minu
poole!»

Sissejuhatus

Esimene Moosese raamat kannab heebrea keeles nime **בְּרֵאשִׁית** – «alguses». Kreeka keeles ja sellest tulenevalt paljudes teisteski keeltes **Γένεσις** (*Genesis*) – «loomine», «algus», «algallikas».

19.-20. sajandi piibliteaduses oli valdavalt esindatud seisukoht, et nii esimene kui ülejäänud neli Moosese raamatut rajanevad neljal allikal, mida tuntakse nimede Jahvist, Elohist, Deuteronomist ja Preestrikoodeks all. Pikka aega paigutati neist esimese tekkimine Iisraeli kuningriigi kõrgaega (10. sajandisse eKr) ning viimane eksiili või vahetult sellele järgnenud ajaperioodi. Viimastel aastakümnetel on hakatud taolist jaotust revideerima ning pakutud välja hüpotees, mille kohaselt vanimaks allikaks on pigem Deuteronomist, millele eksiiliperioodil on lisatud «elloona» seni vanemaks (ning «täiendusena» seni noorimaks) peetud materjal.²

¹ Igati soovitatav oleks lugeda pikemalt, nt 1Ms 4:1–16.

² Taoliste hüpoteeside ja arutelude sisuline väärtus seisneb eeskätt erinevas vastuses küsimusele, kas käsitleda iseäranis alg- ja esiisade lugusid «loomis- ja algusmüütidena» või pigem kirjanduslikku kuube rüütatud teoloogilise (ja ajaloo-filosoofilise) sõnumina. Kiriku traditsiooniline Vana Testamendi käsitus (mille aluseks on nii Jeesuse kui apostlite oma) näeb Vanas Testamendis selle «tekkeloost» sõltumatult Jumala Sõna, mille keskmes on kuulutus Jumala halastusest ja lunastusest, mida Ta pakub langenud inimkonnale. Nii vanema juudi kui kristliku pärimuse järgi on viie Moosese raamatu autoriks suures osas Mooses ise, kes sai need Jumala ilmutusena Siinail (vrd siinkohal ka Jh 5:45-47).

Esimene Moosese raamat jaguneb laias laastus kaheks: peatükid 1–11, mida tuntakse kui alglugusid (maailma loomisest Paabeli tornini), ning peatükid 12–50, mida võime nimetada esiisade lugudeks (Aabra[ha]mi kutsumisest Joosepi surmani). Ajavahemik, mida kogu raamat hõlmab, on juudi traditsiooni järgi umbes 2300 aastat – maailma ja inimese loomisest aastal 3760 eKr kuni Joosepi surmani aastal 1452 eKr. Sett sündis traditsioonilise ajaarvestuse järgi aastal 3631/3630 eKr (vrd 1Ms 5:3), Kaini ja Aabeli sünniaega ei ole mainitud.³

Piibli alguslugusid võib, nagu sageli tehaksegi, pidada müütideks, kuna tegemist ei ole tavapärasest mõttes ajaloo- ega teaduskirjandusega. Ent pigem võib neis siiski näha vastupidist: iidse maailmapildi «demütologiseerimist», s.t põlvest põlve edasi antud tekke- ja põlvnemislugude asetamist usulisse ja sellest tulenevalt ka kõlbelisse konteksti, mille üheks tulemuseks on lahtiütlemine mütoloogilisest maailmapildist ning Jumala loodu ja ajaloo avanemine inimhõlmusele rajanevale vaatlusele ja mõtestamisele, sealhulgas teaduslikule uurimistööle.

Alguslugude tõlgendamisel on oluline tähele panna, et nad ei kõnele mitte ainult (ega mitte niivõrd) sellest, mis ja kuidas on olnud, vaid veelgi enam sellest, miks ja kuidas asjad on, ning vähemalt teataval määral sellestki, kuidas asjad peaksid olema või võiksid olla. Eeskätt on aga tegemist tunnistusega ühestainsast tõelisest Jumalast, kõige oleva Loojast, kes annab kõigele mõtte, sisu ja tähenduse ning kes nii maailma kui inimajaloo käiku juhib ja sellesse otsustavalt sekkub.

Keelelisi märkuseid

Mõne aja pärast – מִקֶּץ יָמִים – sõna-sõnalt «päevade lõpul» või «päevade möödudes».

Kain – קַיִן – nimi tuleneb 1Ms 4:1 kohaselt sõnast קָנָה – «saama», «omama».⁴

Tõi – וָיָבֵא – sõna בָּאוּ tähendab muuhulgas «[sisse/kohale] tooma», «[kokku] kandma».

Issand – nii siin kui järgnevates salmides kasutatakse originaalis Jumala nime יְהוָה.

Roahvri – מִנְחָה – «kingitus», «andam», «ohvriand», «roa- (s.t reeglina veretu) ohver».

Aabel – nimi הָבֵל tuleneb verbist הִבֵּל – «hingama» – ning tähendab «hingeõhk», «[kerge] õhuhingus».⁵

³ Siinkohal on esitatud puhtalt juudi traditsiooniline kronoloogia ilma selle üle debateerimata.

⁴ וַתֵּהָרַת וַתֵּלֶד אֶת־קַיִן וַתֵּאֱמָר קָנִיתִי אִישׁ אֶת־יְהוָה – Tõi ilmale Kaini ja ütles: «Olen saanud mehe Issandalt.»

⁵ Ilmselt viitab Aabeli nimi tema lühikeseks jäänud elule. Sõna הָבֵל tähenduseks on ka «tühisus», nt Kg 1:2: הַבָּל הַבְּלִים – «tühisuste tühisus».

Lammaste – צאנו – sõna צאן tähistab väiksemaid kariloomi, nt lambaid ja kitsi.⁶

Esimesest soost – מִבְּכֹרוֹת – sõna בְּכֹרָה tähendab «esmasündinu».

Ja nende rasvast – וּמִחֻלְבֵּיָו – sõna חֻלֵּב – «rasv» – tähistab ka parimat osa millestki⁷.

Ja Issand vaatas – וַיִּשַׁע יְהוָה – sõna שָׁעָה üheks tähendusvarjundiks on kellegi või millegi peale tunnustavalt, hea meelega vaatamine.

Vihastus – וַיַּחַר – sõna חָרָה tähendab «vihast põlema».

Ja lõi pilgu maha – וַיִּפְּלוּ פָּנָיו – võiks tõlkida ka «langes näost ära».

Ja Issand küsis – וַיֹּאמֶר יְהוָה – õigupoolest «Ja Issand ütles».⁸

Kui sa head teed – אִם־תֵּיטִיב – sõna יָטַב tähendab «rõõmu tundma», «rõõmu tegema», «[ennast] hästi tundma», «head tegema».

On su pilk tõstetud üles – sõna שָׁאָת tähendab «väarikus», «auväarsus», «kõrgus», «ülendatus», «ülestõstetus».⁹

Luurab – רָבַץ – sõna רָבַץ tähendab «[maas] lamama», «[ennast] välja sirutama», sellest tulenevalt ka «varitsema». Siin on tegemist partitsiibiga, nii et võiks tõlkida ka: «...siis on patt ukstel [kui] varitseja».¹⁰

Patt – חַטָּאת – sõna חָטְאָת – «patt» – tuleneb verbist חָטַף – «[märgist] mööda laskma», «[õigest eesmärgist] kõrvale kalduma», siit ka «eksima» ja «patustama».

Himustab – תִּשְׁוֶקְתּוּ – sõna תִּשְׁוֶקָה – «[kedagi] himustama/ihaldama» tähistab Vanas Testamendis eeskätt seksuaalset himu (1Ms 3:16; Ül 7:10), kuid selle tähenduseks võib olla ka näiteks saaklooma himustamine kiskja poolt.

⁶ Eesti keeles on selle sõna heaks vasteks varasemates piiblitõlgetes kasutatud «pudulojus».

⁷ Nt 4Ms 18:12: וְכָל־חֻלֵּב וְכָל־חֵצֶה יִצְהַר – «Kõik parima õlist, kõik parima värskest veinist...»

⁸ Jumal ei pea küsima, et midagi teada saada. Ta teab ja ütleb inimesele, kuidas asjad on, seeläbi ka inimeses endas seda teadmist (näiteks südametunnistuse häälena) esile tuues.

⁹ Niisiis võiks tõlkida ka: «Kui sul läheb hästi, siis sa tunned ennast ülendatuna.»

¹⁰ Ülekantud tähenduses võib siin mõelda ka ukstelävele tõmmatud püünisele, mille taha siseneja või väljuja komistab. Luther tõlgib sõna רָבַץ «puhkab», seletades lause mõtet sõna פָּתַח – «uks» – pärinemisele verbist פָּתַח – «avama», «lahti päästma» – toetudes järgmiselt: «Patt lamab ja puhkab, nagu härjavärss lamab ja puhkab. Aga ta lamab ukstel, see on ta saab seisma valla või peab saama avalikuks, olgugi et patune küll mõnda aega kindlalt ringi käib, nagu magaks patt või oleks surnud.»

Lähme väljale! – נִלְכָּה הַשָּׂדֶה – paljudes käsikirjades need sõnad puuduvad.¹¹

Tungis Kain...kallale – וַיִּקַּם קַיִן – sõna קַיִן tähendab «[üles] tõusma», ka «[kellegi vastu] tõusma».¹²

Ja tappis tema – וַיַּהַרְגֵהוּ – sõna הָרַג ei tähista mitte ainult mõrva kitsamas tähenduses, vaid igasugust, näiteks sõjas tapmist või ka loomade tapmist.¹³

Aga Issand küsis Kainilt – וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-קַיִן – sõna-sõnalt: «Ja ISSAND ütles Kainile».

Hoidja – הַשֹּׁמֵר – sõna שָׁמַר tähendab «hoidma», «valvama», «kaitsma», «silmas pidama», «jälgima».

Vere hääl...maa pealt – קוֹל דְּמִי...מִן-הָאֲדָמָה – heebrea keeles on siin teatav sõnademäng: sõna אָדָם – «veri» – on tõenäoliselt pärit samast tüvest nagu sõna אֲדָמָה – «maa» –, nimelt אָדָם – «punane [olema]».¹⁴

Kisendab – צִעֲקִים – sõna צָעַק tähendab eeskätt «[hädas valjult appi] hüüdma».

Sisuline analüüs

1Ms 4:3–10 on lõigatud välja pikemast tervikust, mis hõlmab tegelikult kogu peatüki. Sisulise terviklikkuse huvides oleks soovitatav lugeda jumalateenistusel vähemalt salmid 1–16, kuigi ka järgnevad 17–26 lisavad rohkesti mõtteainet ning aitavad kogu jutustuse tähendust ja sõnumit mõtestada ja mõista.

Kaini ja Aabeli lugu toob esile langenud inimkonna tegelikkuse, mille juurde kuulub lahutamatult iseenese hävitamine nii ühelt poolt vennatapu (sest iga inimese tapmine on sisuliselt oma venna tapmine) kui teisalt enese Jumalast ja ligimesest üha kaugemale pagendamise läbi (vrd 1Ms 4:12.14.16), milles inimese seesmist üksindust ei korva isegi elamine teiste omasuguste keskel (vrd 1Ms 4:17)¹⁵.

Sagedasti esitatav küsimus, miks Jumal eelistas Aabeli ohvrit Kainile – iseäranis silmas pidades, et Abel tõi oma ohvri teisena, justkui Kaini järele aimates –, peaks õigupoolest

¹¹ Niisiis võiks kogu lauset lugeda: «Ja Kain rääkis oma venna Aabeliga ja nende väljal olles sündis...»

¹² Seega võiks tõlkida: «Tõusis Kain oma venna vastu» – või nagu 1796. aasta Erlebeni tõlkes: «...sis karras temma Abeli omma Welle päle».

¹³ Mõrva puhul tarvitatakse pigem sõna חָצַךְ.

¹⁴ Samast tüvest pärineb ka nimi אָדָם – Adam –, mis tähendab «inimene».

¹⁵ On tähelepanuväärne, et inimajaloo esimese linna rajab mees, kes oli mõrvanud omaenda venna.

jääma vastuseta, kuna vähemalt teatavas mõttes võib selles näha kasvõi alateadlikku soovi Kaini teguviisile mingisugunegi mõistlik põhjendus anda.¹⁶

Tõeline vastus on, et Kaini reaktsioonis ja toimimises ei ole midagi inimlikult mõistlikku ega ratsionaalselt põhjendatavat, vaid nagu Juuda kirjas jumalasalgaajatest kõneldes tõdetakse: «[Nad] teotavad ju kõike, mida nad ei tunne. Millest nad aga loomu poolest nagu mõistuseta loomad aru saavad, selles nad hukutavad end. Häda neile, sest nad on läinud Kaini teed!» (Jd 1:10)

Jumala sõnad Kainile 1Ms 4:6–7, mida võiksime mõista tähenduses «Kui sul läheb hästi, siis sa tunned ennast ülendatuna, aga kui sul läheb kehvasti, siis sa kukud näost ära ja lased patul (s.t kurjusel) enda üle võimutseda!», näitavad, et Kaini põhiprobleemiks, tõeliseks päris- ja surmapatuks oli isekus. Ta ei hoolinud ei Jumalast – isegi Talle ohvrit tuues – ega oma vennast; talle läksid korda ainult tema oma heaolu, au ja uhkus.¹⁷ Kain ei paranda meelt, kuigi see, et Jumal temaga kõneleb, annab talle selleks võimaluse.

Kaini nimi tähendab «saama», «hankima», «omama». Sellele vastandub Aabel – «kerge õhuhingus», «tühisus». Nendes kahes nimes ja nende nimede kandjates on kehastatud kogu inimkond oma püüdluste ja reaalsuse ning omavaheliste suhete ja võimuvahekordade traagilise tegelikkusega. Ja muidugi sellega, kuidas kõik paistab Jumala poolt vaadatuna: Jumala juures on suured ja õiged need, kes midagi ei ole (vrd 1Kr 1:28), inimeste maailmas on aga suured ja vägevad need, kes, suutmata valitseda iseenda ja oma patu üle, võimutsevad ja vägivallatsevad teiste kallal.

Jeesus kasutab Aabeli iseloomustamiseks sõna «õige» (Mt 23:35), sedasama öeldakse Aabeli kohta Kirjas Heebrealastele (Hb 11:5), kus inimeste patu tõttu taeva poole kisendavale Aabeli verele vastandatakse Jeesuse lepitusveri (Hb 12:24).

Kain väljendab oma isekat enesekesksust ka sõnadega «Ei mina tea! Kas ma olen oma venna hoidja?» Kuigi tema küsimus on retooriline, on sellele vastus olemas: «Jah, sa oled oma venna hoidja!» Jumal seda vastust ei anna, selle peab inimene ise eneses leidma. Jumal näitab hoopis, et Tema kingib uue alguse võimaluse isegi mõrtsukale: «Ja Issand pani Kainile märgi, et leidja teda maha ei lööks.» (1Ms 4:15)

Kainist ja tema kehastatavast langenud inimkonnast saab hulkur ja põgenik maa peal. Veresüü läbi reostatud maa peal, mis ei anna talle enam oma rammu (1Ms 4:12).

¹⁶ Augustinus näeb siin muuhulgas sõnumit sellest, et kuigi ohverdamine on iidne tava ning Pühakiri manitseb tooma ohvrid üksnes ainsale tõelisele Jumalale, ei vaja Jumal tegelikult ohvrid, nii et Ta ei vaata mitte ohvri, vaid ohvrit toova inimese headuse peale. (Epistola 102, 3, 17)

¹⁷ Siimeon Uus Teoloog: «Ütle mulle, mispärast sai Kainist vennatapja? Kas mitte sellepärast, et ta oma kurja tahtmist järgides eelistas iseennast Jumalale, oma Loojale? Kas ta mitte ei kadestanud salakavalaid mõtteid järgides oma venda ja ei tapnud teda?» (Λόγος 75, 2)

Vahemere idaranniku äärsete maade levinud mullatüübiks on vahemere punamuld. Nii tuletab maapind ise otsekui neetuna inimesele pidevalt meelde tema poolt valatud verd, mis kisendab taeva poole ning hüüab jumaliku abi – ja loodetavasti ka pääste – järele.¹⁸ Tuletab meelde sedagi, mis langenud inimest karistusena ees ootab: patu, kurja ja surma ori peab põrmust võetuna taas põrmuks saama (vrd 1Ms 3:19).

Jutluseks

Paastuaja esimest pühapäeva tuntakse ka ladinakeelse nimega *Invocabit*¹⁹. See nimi on pärit pühapäeva algussalmist Ps 91:15: «Ta hüüab mind appi ja ma vastan temale...», mis on seotud paastuaja esimese pühapäeva vanakirikliku Evangeeliumiga Jeesuse kõrbekiusatustest (Mt 4:1-11).

Pühapäeva teemaks on EELK jumalateenistuste käsiraamatus «Jeesus – kiusatuste võitja» ning teise lugemisaasta tekstid on valitud sellest lähtuvalt. 1Ms 4:3–10 puhul langeb seetõttu rõhk iseäranis Jumala poolt Kainile öeldud sõnadele: «Kui sa head ei tee, siis luurab patt ukse ees ja himustab sind. Kuid sina pead tema üle valitsema!..»

Teise lugemisaasta Evangeeliumiks on Mt 16:21–23, milles alles äsja Jeesust Messiana tunnistanud ja Kaljuks nimetatud Siimon Petrus üritab Jeesusele selgeks teha, et Ta tegelikult ikkagi ei peaks kannatama, ning kuuleb seetõttu karme sõnu: «Tagane, vastupanija!²⁰ Sa oled mulle kiusatuseks, sest sa ei mõtle Jumala, vaid inimese viisil.»

Pühapäeva Epistel (Jk 1:12–15) kiidab õndsaks need, kes kiusatustes vastu peavad, ja selgitab, et kiusatused ei tule mitte Jumala käest, vaid inimese enda himust ja kurjusest – just siin on ühtlasi otsene seos Kaini [ja Aabeli] looga.

Jutluse sõnum ei peaks siiski taanduma üksnes hoiatamisele kurjade himude eest ja vastupidamisele kiusatustes, vaid pigem tooma esile inimkonna traagilise tegelikkuse. Kõike head ja ilusat, mida inimkonna ajalugu kahtlemata sisaldab, jääb paratamatult varjutama esimestest inimestest alates valatud veri, kusjuures eriliselt võikaks teeb selle tõdemus, et see, kes tapab, tapab alati oma venna, ja see, kes tapab oma venna, ei ole enam kellegi vend.²¹ Põhjuseks ei miski muu kui isekus, mis lahutab inimese nii Jumalast kui teistest inimestest.

¹⁸ Vrd 1Ms 4:11: Aga nüüd ole sa neetud siit maa pealt, mis oma suu on avanud, su venna verd sinu käest vastu võttes!

¹⁹ Luterlikus traditsioonis enamasti *Invocavit*, niisiis mitte tuleviku, vaid täismineviku 3. pöördes. Heebrea keeles on יְקַרְבֵּנִי lihtminevik, mida siin on sobiv tõlkida kas oleviku või tulevikuna.

²⁰ Õigupoolest Ὑπαγε ὀπίσω μου Σατανᾶ – «Tagane minust (või: Tagasi minu järele), Saatan!»

²¹ Jumala küsimust Kainile « «Kus on su vend Aabel?» võib tõlgendada ka tõdemusena: «Su venda Aabelit ei ole enam!»

Jutluse võib üles ehitada näiteks järgmiste punktidenä:

1. Langenud inimese üha rängem kaugenemine Jumalast ja kaasinimestest.
2. Inimese võimetus oma olukorda ja olemust muuta ning ennast päästa.
3. Kristuse ennastandev ohver, milles on lepitatud Aabeli veri ja võidetud Kaini patt.²²

²² Vanakiriklik pärimus näeb Aabeli ohvris ja surmas ka Kristuse ristiohvri eelkujutist. Samuti nähakse õige Aabeli Jumalale meelepärases ohvris eeskuju Kirikule Kristuse ristiohvri kui ainsa tõelise ja täiusliku ohvri pühitsemisel armulauasakramendis. Näiteks Rooma missakaanon sisaldab järgmist palvet: «Vaata armulisel ja lahkel pilgul nende andide peale ja võta need armulikult vastu, nagu Sa võtsid vastu oma õige sulase Aabeli annid, meie esiisa Aabrahami ohvri ning püha ja veatu ohvri, mille tõi Sulle Sinu ülempreester Melkisedek.»